

K R O N I K A

Apie konferenciją „Vizualumas 2010: vaizdiniai ir tapatumai medijuotoje kultūroje“

2010 m. birželio 4–5 d. VGTU įvyko daugiadalykinė mokslinė konferencija „Vizualumas 2010: vaizdiniai ir tapatumai medijuotoje kultūroje“, kurią organizavo VGTU Filosofijos ir politologijos katedra. Tai tęstinis renginys – 2009 m. balandžio 3–4 d. VGTU vyko panašiai temai skirta konferencija „Vizualumas: tarpkultūrinės sąveikos“¹. Kai kurių pernykštės konferencijos pranešimų pagrindu buvo parengti ir spaudoje pasirodė moksliniai straipsniai².

Šiomet dvi dienas trukusiame renginyje perskaityta penkiolika pranešimų, pagal temas suskirstytų į septynias dalis. Iš viso dalyvavo šešiolika pranešėjų, atstovavusių penkioms mokslo institucijoms. Šeši šiais metais konferencijoje dalyvavę prelegentai skaitė pranešimus ir minėtoje 2009 m. konferencijoje.

PIRMOJI DIENA

Pirmosios dienos pranešimai buvo suskirstyti į keturias dalis: „Vaizdas, įvaizdis, reklama“, „Tapatybės konstruktai“, „Vizualumo metodai ir perspektyvos“ ir „Vizualumai kūrybinėje visuomenėje“.

Ižanginiu žodžiu renginį pradėjo prof. dr. Tomas Kačerauskas (VGTU). Vėliau kalbėjęs dr. Vytautas Rubavičius (Lietuvos kultūros tyrimų institutas) pranešime „Pasaulis kaip reklaminis vaizdas“ klausytojams nutapė niūrų Naujųjų laikų pasaulio paveikslą, pateikdamas S. Lasho ir M. Heideggerio išvalgas. V. Rubavičiaus nuomone, Naujieji laikai yra toks kapitalizmo metas, kai reklamavimosi kultūra persmelkia viską. Žmogus šioje epochoje mąsto nereflektuodamas, kadangi refleksijai nelieta laiko. Žmonių bendravimas virsta „interfeisine komunikacija“, virtualybė produkuoja realybę. Žmogus, teigė V. Rubavičius, virsta subjektu, pasaulis – vaizdu. Pasaulis suvokiamas kaip vaizdas. Be to, pasaulio vaizdas įgauna reklaminio vaizdo bruožų.

Anot prelegento, vaizdo ir vaizdumo, taip pat reprezentavimo probleminio lauko iškilimą yra vienpusiška aiškinti naujų vaizdinių technologijų įsivyravimu. Jį reikėtų aiškinti faktų, jog Naujiesiems laikams būdingas mokslo, technikos ir gamybos kompleksas neišvengiamai pereina į vaizdų gamybos, jų prekinės sklaidos ir vartojimo režimą³.

Temą „Vaizdas, įvaizdis, reklama“ pratęsė doc. dr. Artūras Tereškinas (VDU Sociologijos katedra) pranešimu „Protestuojantys kūnai: marginalinio vyriškumo fantazijos Lietuvoje“. Jame docentas kalbėjo apie 2010 m. gegužės mėnesį Vilniuje įvykusią „Baltic Pride“ eitynių vaizdavimą žiniasklaidoje, išskeldamas klausimą, kaip šalies žiniasklaida „įvaizdino“ kai kurių vyrų kūnus. Nagrinėdamas šį klausimą A. Tereškinas rėmėsi T. Parsonso, M. Foucault, J. Butler ir S. Bordo idėjomis. Jis atkreipė dėmesį, kad Lietuvos kontekste ne itin tinka J. Baudrillard'o siūlomas neapykantos aprašymas. Pranešimo vaizdinė medžiaga – žiniasklai-

¹ Jos kroniką žr.: Meškauskaitė, A.; Vaiciukevičiūtė, A. 2010. „Apie vizualumus ir vizualias sąveikas“, *Filosofija. Sociologija* 21(1): 75–81.

² Juos galima rasti: *Filosofija. Sociologija*, 2010, 21(1).

³ V. Rubavičiaus pranešimo santrauka. Prieiga per internetą: <http://www.vizualumas.lt/Santraukos.htm> (žiūrėta 2010 07 05).

doje pasirodžiusios renginio fotografijos – po pranešimo kilusios diskusijos metu sulaukė nemažai klausytojų dėmesio.

Diskusijoje dalyvavęs V. Rubavičius, komentuodamas šią vaizdinę medžiagą, tvirtino, jog nuotraukoje sustabdyto kadro suvokimas yra visai kitoks nei realaus laiko. Žiniasklaidoje dirbantys fotografai ieško tam tikrų fotografuojamo veido išraiškų, jos prieš publikuojant atrenkamos. Anot V. Rubavičiaus, nuotraukų atranka atspindi leidinio ideologines nuostatas (pranešėjas su šiuo teiginiu sutiko). Vėliau diskusijos metu kalbėdamas apie šį reiškinį V. Rubavičius netgi pavartojo žodį „cenzūra“.

Diskusijos dalyvis T. Kačerauskas atkreipė dėmesį, jog visos pranešimo metu rodytos fotografijos vaizdavo tai, kas eitynių metu buvo „už tvoros“ (t. y. ne pačius eitynių dalyvius, o prieš eitynes protestavusius asmenis). Komentuodamas šią pastabą prelegentas paaiškino, jog pati eisena iš esmės nebuvo įdomi.

T. Kačerauskas klausė, ar remiantis M. McLuhano pasiūlytos karštųjų ir šaltųjų medijų perskyros pavyzdžiu galima kalbėti apie karštąją ir šaltąją neapykantą. A. Tereškinas atsakė, kad taip kalbėti galima ir kad J. Baudrillard'as kalbąs apie šaltąją neapykantą, o Lietuvoje galima kalbėti apie karštąją.

T. Kačerausko paprašytas pakomentuoti šiame pranešime minėtą hermeneutikos ir komunikacijos perskyrą V. Rubavičius paaiškino, kad komunikacija tai – sutechnologintas bendravimas. Su šia mintimi nesutiko prof. dr. A. Augustinaitis, pareiškdamas, kad hermeneutika taip pat esanti sutechnologinta. Siekdamas įrodyti, jog ši A. Augustinaičio tezė neteisinga, V. Rubavičius tvirtino, jog komunikacija yra susijusi su „kapitalizmo epochoje“ (Naujaisiais laikais) įvykusių subjekto išsialgėjimu. Šis argumentas A. Augustinaičio neįtikino ir jis atkakliai tvirtino, jog informacija ir komunikacija esančios neatskiriamos. Nei vienas, nei kitas diskusijos dalyvis iki pat jos pabaigos nepakeitė savo pradinės nuomonės.

Konferencijos dalį „Tapatybės konstruktai“ pradėjo T. Kačerauskas pranešimu „Žemėlapis kaip bendruomenės vaizdijimo veiksnys“, kuriuo perkėlė klausytojus į viduramžius. Anot pranešėjo, žemėlapis esąs medija, kurią viduramžių Lietuvos visuomenė, nors ir būdama beraštė, išmanė. „Žemėlapis raštingumas“ buvęs būtinas ir šalies valdovams. Pasak T. Kačerausko, lietuvių tauta formavosi turėdama žemėlapi ir iškilo jį „karpant“. Pagrindinė šio pranešimo tezė – žemėlapis formuoja ir kuria tautą. Be to, pranešėjas užsiminė, jog žemėlapis formuoja mūsų šalies politiką ir dabar. T. Kačerausko nuomone, žemėlapis yra būsimos gyvenamosios erdvės prisiminimas, ištrinantis ribas tarp tikrovės ir vaizdijimo, individo ir bendrijos, taip pat tarp skirtingų kartų. Žemėlapis – tradicijos laidas, kuriuo teka naujybė.

Temą „Tapatybės konstruktai“ pratęsė doc. dr. Nidos Vasiliauskaitės (VGTU) pranešimas „Vaizdas prieš tekstą: atvejo analizė“. Jame docentė pateikė klausytojams vieną iš atlikto platesnio empirinio tyrimo „Tolerancija ir multikultūrinis ugdymas bendrojo lavinimo mokyklose“ dalių – I. Zaleskienės mokyklinio vadovėlio „Mes: pilietinės visuomenės pagrindai“ iliustracijų (nuotraukų) analizę. Siekta iširti, kaip vadovėlyje naudojama ši vaizdinė medžiaga ir koks jos santykis su jo tekstu. Pagrindinė prelegentės tezė: tai, kas sakoma vadovėlio tekstu, neatitinka to, kas iš tikrųjų pranešama jame įdėtomis nuotraukomis. Tekste teigiamai vertinamas daugiakultūriškumas ir teigiama, kad etnocentrizmas yra pavojingas, tačiau iliustracijos „praneša“ priešingus dalykus – jose yra etnocentristinių bruožų, netgi paslėpto rasizmo. Šį teiginį N. Vasiliauskaitė pagrindė analizuodama vadovėlio nuotraukas, kuriose vaizduojami afrikiečiai, moterys, tautiniai rūbai, pankės ir t. t.

Po pranešimo kilusios diskusijos metu V. Rubavičius, komentuodamas šios konferencijos dalies pranešimų vaizdinę medžiagą, pasigedo savihermeneutikos ir savirefleksijos.

Diskusijoje dalyvavęs doc. dr. Arūnas Mickevičius (VGTU) tvirtino, kad T. Kačerauskas savo pranešime neišplėtojo minties, jog žemėlapiavimas kurias ateities projekciją su nuoroda į prisiminimą. Komentuodamas šią pastabą, T. Kačerauskas pareiškė, jog atmintis ir užmarštis viena be kitos neegzistuoja, o V. Rubavičius teigė, kad atmintis veikia iš ateities.

Trečiąją konferencijos dalį „Vizualumo metodai ir perspektyvos“ pradėjo dr. Kęstas Kirtiklis (VGTU), pranešime „Dėmesys vizualumui: metodai ar metodologija?“ kalbėjęs apie dabartiniuose socialiniuose ir humanitariniuose moksluose padidėjusį dėmesį vizualumui. Vizualumas, anot K. Kirtiklio, siūlosi tapti nauja šių mokslų paradigma, kuri egzistuoūtų greta natūralistinės ir interpretacinės paradigmu. Natūralistinės paradigmos požiūriu šių mokslų tikslas yra ieškoti dėsnių, o interpretacinės požiūriu jie turėtų tirti veikėjų intencijas. Prelegentas kėlė klausimą, ar šie pokyčiai (kartais vadinami „vizualiniu posūkiu“) reiškia tik naujus socialinių ir humanitarinių mokslų metodus, ar ir naują jų metodologiją (keldamas šį klausimą pranešimo autorius rėmėsi D. Bachman-Medick kultūros mokslų posūkių samprata). K. Kirtiklio pranešimo tezė – abejotina, ar vizualumas galėtų būti metodologija – ir buvo atsakymas į šį klausimą. Šią tezę autorius pagrindė dviem argumentais: 1) vizualiniai metodai socialiniuose ir humanitariniuose moksluose naudojami pakankamai seniai ir plačiai, 2) sunku įsivaizduoti, kaip turėtų atrodyti tie „vizualiniai“ socialiniai ir humanitariniai mokslai, kuriuose vizualiniai metodai veiktų vieni.

Renginį tęsė Vidas Dusevičius (VDU Filosofijos katedra) pranešimu „Apie perspektyvą: P. Cézanne ir M. Merleau-Ponty“, kuriame pateikė klausytojams M. Merleau-Ponty bandymus fenomenologiškai aprašyti P. Cézanne'o pastangas tapyti.

Temą „Vizualumo metodai ir perspektyvos“ užbaigė doc. dr. Basia Nikiforova (Lietuvos kultūros tyrimų institutas), savo pranešime kalbėjusi apie tai, kad šiuolaikinis žmogus susiduria su visuomenės gyvenimo sekuliarizacija, vaizdinių religinių simbolių nykimu. B. Nikiforova aptarė pastaruoju metu Europoje (Prancūzijoje, Vokietijoje ir Italijoje) kilusias diskusijas dėl žydų ir musulmonų religinių simbolių ir tradicinių apdarų.

Po pranešimo ginčytasi, ar M. Merleau-Ponty fenomenologinius metodus būtų įmanoma pritaikyti nagrinėjant M. K. Čiurlionio kūrybą. Diskusijoje dalyvavusi doc. dr. Jekaterina Lavrinec (VGTU) abejojo tokia galimybe, o V. Dusevičius tvirtino, kad tai būtų įdomu. A. Augustinaitis atkreipė dėmesį į tam tikrus Cézanne'o ir Čiurlionio kūrybos panašumus. T. Kačerauskas diskusijos metu pareiškė, kad mes, mokslininkai, turėtume pasaulį įsprausti į schemą.

A. Augustinaitis, kurį T. Kačerauskas pavadino šios konferencijos siela, teigė sutinkąs su K. Kirtiklio pranešimo skepsiu, o J. Lavrinec atkreipė dėmesį, jog K. Kirtiklio išvados rėmėsi tik Lietuvos medžiaga. K. Kirtiklis pratęsė savo pranešimo argumentaciją, pateikdamas papildomą pavyzdį – VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institute ginsimą bakalauro darbą – filmą. K. Kirtiklis atkreipė dėmesį, jog darbo autorius gins jį rodydamas tam tikrą schemą.

Pirmąją konferencijos dieną užbaigė A. Augustinaitis pranešimu „Kūrybinio žinojimo raiškos kompleksinėse aplinkose: ekonominiai ir socialiniai kriterijai“ (pranešimas buvo priskirtas konferencijos daliai „Vizualumai kūrybinėje visuomenėje“). Tarsi norėdamas patvirtinti minėtą T. Kačerausko teiginį, jog yra konferencijos siela, A. Augustinaitis pateikė klausytojams labai ilgą ir sudėtingą pranešimą. Nors prelegentas teigė, kad kūrybiškumas priklauso idealybės sričiai ir negalės būti vienareikšmiškai apibrėžtas, vis dėlto iškėlė klausimus: „kaip išreiškiamas kūrybiškumas?“ ir „ar jį įmanoma išreikšti?“, taip pat pasiūlė hipotezę, kad kūrybiškumą išreiškia kūrybinio žinojimo ir komunikacijos mechanizmų problematika.

Pirmajai konferencijos dienai pasibaigus įvyko naujos tarpdalykinės mokslinės draugijos steigiamasis susirinkimas. Diskusijos metu buvo pasiūlyta dešimt būsimos draugijos pavadinimo variantų. Nutarta, kad tinkamiausias pavadinimas – „Lietuvos komunikacijos draugija“. Susirinkimo dalyviai išrinko draugijos tarybą ir pirmininką – juo tapo prof. dr. T. Kačerauskas.

ANTROJI DIENA

Antrosios dienos pranešimai buvo suskirstyti į tris dalis: „Vaizdų kultūra“, „Vizualumai ir virtualumai“ ir „Tinklai ir medijos“.

Pirmajame šios dienos pranešime, pavadintame „Kūrybinio ir komercinio vaizdo klausimu: glaustas dviejų audiovizualumo percepcijų apžvelgimas“, Jolita Januškevičiūtė (VDA), remdamasi G. Deleuze'o idėjomis, kalbėjo apie meninio ir komercinio vaizdo nesuderinamumą. Kaip vaizdinę pranešimo medžiagą prelegentė panaudojo šiuurpius tapytojo F. Bacono paveikslus.

Temą „Vaizdų kultūra“ pratęsė dr. Žilvinės Gaižutytės-Filipavičienės (Lietuvos kultūros tyrimų institutas) pranešimas „Atvaizdų gamyba, fotoalbumai ir vizualiniai kelionių pasakojimai“. Šio pranešimo tyrimo objektas – Lietuvos gyventojų kelionių albumai, pradedant mėgėjiškais internete publikuojamais albumais ir baigiant Pauliaus Normanto kūryba, taip pat vadinamieji gyvenimo būdo žurnalai. Savo tyrime autorė rėmėsi M. Augė ir P. Bourdieu idėjomis. Ž. Gaižutytė-Filipavičienė pritarė M. Augė pasiūlytai „turisto“ ir „keliautojo“ perskyrai. Iliustruodama savo teiginius kelionių nuotraukomis ir pasakojimais, prelegentė teigė, kad „turistams“ pats fotografavimas „nurodo“, ką ir kaip pamatyti atostogų kelionėje.

Konferencijos dalį „Vaizdų kultūra“ užbaigė trijų VGTU pranešėjų, Rasos Levickaitės, Ramojaus Reimerio ir Eigirdo Žemaičio, bendras pranešimas „Pavyzdžio matymas“. Pranešėjai aptarė neformalaus mokymosi sąvoką, H. Chesbrough „atvirų inovacijų“ sampratą ir pristatė VGTU bendruomenės suburtą interneto forumą „Aš, idėja“, kurio tikslas yra skatinti kūrybingumą. Pranešėja R. Levickaitė pateikė atliktos apklausos duomenis, rodančius, jog daugumos šiame forume dalyvavusiųjų nuomone, tai – ne tik laisvalaikio praleidimo būdas, bet ir studijų kokybės pagerinimas.

Antroji konferencijos dalis „Vizualumai ir virtualumai“ pradėta dr. Rytės Žiūrienės (VGTU) ir R. Levickaitės pranešimu „Virtualus vedlys“. Pranešime pateikto projekto tikslas – pagyvinti vienos VGTU katedros interneto puslapį ir supažindinti šio puslapio lankytojus su universitetu. Tam tikslui nutarta sukurti animuotą personažą, pavadintą „Virtualiu vedliu“; personažą planuojama pristatyti 2011 metais. Pranešimo autorės teigė, jog tokių „vedlių“ poreikis pasaulyje pastebėtas nuo 1980 metų. Pradžioje buvo išstudijuota apie 100 panašių personažų, pristatančių įvairius universitetus. Prelegentės užsiminė, kad šiuo metu esantys lietuviški „virtualių vedlių“ pavyzdžiai yra nevykę. Pranešime buvo atskleisti animuoto personažo kūrimo etapai.

Po pranešimo kilusioje diskusijoje E. Žemaitis atkreipė dėmesį, jog žymiausias pasaulyje „virtualus vedlys“ – animuota sąvaržėlė, kurią viena garsi kompiuterių programų firma sukūrė kaip raštinės programų rinkinio dalį. Diskusijos dalyviai vieningai pripažino, jog šis „vedlys“ buvo rimta nesėkmė. Ir nors minėta firma bandė sąvaržėlę pakeisti animuotu katinu, tačiau tai nedaug tepadėjo. Pateiktas pavyzdys rodo, kad netinkamas „virtualus vedlys“ gali būti ne tik nenaudingas, bet ir labai žalingas.

Paskutinę konferencijos dalį, pavadintą „Tinklai ir medijos“, pradėjo doc. dr. Ana Usovaitė (VGTU), dr. R. Žiūrienė ir R. Reimeris pranešimu „Internetinės aplinkos pritaikymas regėjimo sutrikimą (daltonizmą) turintiems vartotojams“. Daltonizmą turintys vartotojai gali nematyti (pavyzdžiui, jei teksto arba fono spalva parenkama netinkamai) dalies informacijos internete, todėl pranešimo autoriai tyrė, kaip padėti tokiems vartotojams. Sprendžiant šią problemą jau pavyko sukurti specialią kompiuterio programą, turinčią lietuvišką vartotojo sąsają. Ji leis internetinių svetainių kūrėjams pamatyti vaizdą daltoniko akimis ir vėliau pritaikyti jo poreikiams.

Pranešime „Medijuotas dėstymas kaip informacijos pateikimo ir įsisavinimo pagalbininkas“ A. Usovaitė kalbėjo apie tai, kaip dėstant VGTU kompiuterinės grafikos kursą geriau

pateikti mokymo medžiagą. Tam galima pasitelkti kompiuterį ir projektorius – kalbant rodyti pateiktis. Pranešėja atkreipė dėmesį, jog bandantys tai padaryti pranešimų ar pristatymų autoriai ne visada išnaudoja visas specializuotų kompiuterio programų galimybes, taip pat įspėjo, jog pasitelkiant tokias programas svarbu nesugadinti pranešimo: netinkama animacija „pagyvintas“ pranešimas gali būti netgi blogesnis už tą atvejį, kai apsieinama be jokios animacijos.

Konferenciją užbaigė Tomas Mitkus (Glazgo universitetas) pranešimu „Propagandos padėtis ir svarba vizualiojoje medijoje“. Gausiais pavyzdžiais (filmais, animacija) iliustruodamas įvairias XX a. propagandos formas autorius priėjo išvadą, kad medijomis perduodama informacija gali daryti didelę įtaką. Savo pranešime T. Mitkus praplėtė žodžio „propaganda“, neretai turinčio neigiamą atspalvį, prasmę, aprėpdamas įvairiausių būdus, kuriais dėl įvairių priežasčių gali būti siekiama paveikti žmonių pažiūras (įskaitant socialinę reklamą)⁴.

KAS YRA „VIZUALUMAS“?

Regint tokius įvairius konferencijos pranešimus natūraliai kyla klausimas: ar ne per plati pasirinkta tema. Jeigu jie, kaip galima spręsti iš renginio pavadinimo, tikrai yra apie „vizualumą“, tada šis žodis čia vartojamas platesne prasme, nei nurodyta žodynuose. Tokio žodžio nerasime nei *Dabartinės lietuvių kalbos žodyne* (www.lki.lt/dlkz), nei didžiajame *Lietuvių kalbos žodyne* (www.lkz.lt), nei 1969, 1985, 1999, 2000, 2001 ir 2007 metais išleistuose lietuviškuose tarptautinių žodžių žodynuose, tačiau iš konferencijos anotacijoje⁵ pateikiamų nuorodų galima spręsti, jog jis padarytas iš būdvardžio „vizualus“, atsiradusio bandant išversti daugiareikšmį anglų kalbos žodį *visual*. Štai keli šio būdvardžio reikšmes iliustruojantys pavyzdžiai. Žodžių junginys *visual organ* į lietuvių kalbą gali būti verčiamas „regos organas“, *visual field* – „regėjimo laukas“, „regos laukas“, *visual memory* – „regimoji atmintis“, *visual illusion* – „optinė apgaulė“, *visual indicator* – „regimasis indikatorius“, *visual arts* – „vaizduojamieji menai“, *visual aids* – „vaizdinės priemonės“, *visual movie* – „vaizdingas filmas“. 2007 m. V. Vaitkevičiūtės *Tarptautinių žodžių žodyne* nurodoma tik viena daug siauresnė žodžio „vizualus“ reikšmė: „susijęs su tiriamojo objekto matymu plika akimi arba pro optinius prietaisus“.

Svarbu, kad vartojant žodį *visual* įvairiais atvejais turimos omenyje skirtingos perskyros: regos ir kitų pojūčių perskyra; regimo ir neregimo perskyra; informacijos perdavimo paveikslėliais ir jos perdavimo raštu (ar kalba) skirtumas; vaizduojamųjų ir kitų menų skirtumas; vaizdingo ir nevaizdingo reginio perskyra. Kai kuriais atvejais šie reikšmės skirtumai išryškėja ir lyginant konferencijos pranešimus. T. Kačerausko, N. Vasiliauskaitės, K. Kirtiklio pranešimuose pastebima vaizdų (nuotraukų, žemėlapių, filmų) ir užrašytų tekstų perskyra, o pranešime „Internetinės aplinkos pritaikymas regėjimo sutrikimą (daltonizmą) turintiems vartotojams“ kalbama apie bet kokią ekrane regimą vaizdą; A. Usovaitės pranešimas apie pranešimus, kuriuose prelegentas ne tik kalba klausytojams, bet ir rodo jiems ekrane pateiktis. V. Dusevičiaus ir J. Januškevičiūtės pranešimų objektas – vaizduojamieji menai (ar tokių menų filosofija). Taigi aprėpiamos beveik visos angliško žodžio *visual* reikšmės. Ko gero, šie faktai atspindi bendresnes lietuvių kalbos raidos tendencijas.

VYTAUTAS GRENDA
Vilniaus Gedimino technikos universitetas

⁴ Tokia vartoseną – ne nauja: nei *Dabartinės lietuvių kalbos žodyne* (www.lki.lt/dlkz), nei didžiajame *Lietuvių kalbos žodyne* (www.lkz.lt) neigiamas žodžio „propaganda“ atspalvis neminimas.

⁵ Prieiga per internetą: <http://www.vizualumas.lt/> (žiūrėta 2010 07 07).